श्रीविजयशङ्करशर्मणा विरचितम्

अनुचिन्तनम्

ANUCHINTANAM

By

Vijayashanker Kanji Pattani
B.A.

To

Sarvamanya Sarvapalli Radhakrishanan

Note

MY FATHER Shri Vijayashanker Kanji Pattani (1888 to 1957 a. d.) wrote in Sanskrit on a number of subjects such as Sat, Chit, Ananda, Yoga, Bhakti, Karma, Ahamkar, Rajya, etc., but many of them he left incomplete. I have limited my present task by compiling his writings on Sat, Chit and Ananda, the principal subject of the Upaniṣads, and place them in a book form before the sanskrit reading public.

The manuscript when prepared was shown to a number of scholars including some sanyāsins, and they all had expressed the utility of its publication. The script was sent to our President, Sarvamanya Sarvapalli Radhakrishanan, the greatest exponent of Vedantic philosophy to the West for his perusal and if found worthy, to allow me to dedicate the book to his revered self. I take this opportunity to express my gratitude to him for his kind consent to my request.

I express my indebtedness with pleasure to Dr. T. N. Dave, M.A., B. T., Ph. D. (London), for his illustrious foreword to this brochure.

I am much obliged to Prof. Jamiatram J. Pandya, M.A., Sen. Lecturer in Sanskrit, Samaldas College, Bhavnagar and Shri Ravishanker M. Mehta M.A., for their affectionate guidance and valuable suggestions in bringing out this edition of ANUCHINTANAM.

Bhavnagar
8th March 1966

Mukundray V. Parasharya

Foreword

This brochure is from the pen of the late Shri Vijayashanker Kanji Pattani (1888 to 1957) who passed almost the whole of his life in studying philosophical works and in thinking over the main philosophical problems arising from them. Besides his unmistakable mastery over Sanskrit and the original Vedānta texts, Mr. Pattani studied Bengali and Marathi for getting directly in touch with the great saints and modern exponents of Vedānta like Caitanya, Rāmakrishna, Jñāneśvara and Samartha Rāmadas. He was a versatile genius who for comparative study, read and digested amazingly a large number of works of European philosophers. And in order to ascertain how the conclusions of true philosophy and Science agree, he studied branches of Science like biology, physics, chemistry, mathematics, etc. He also worked hard for a long time to understand the principles of Relativity from a learned professor of the Banaras Hindu University.

As he believed that mere book-knowledge was no good unless it was translated into action in actual life, he was a living example of an ideal religious man, a Sthitaprajña, a Jivanmukta, described in the various holy Sanskrit works of Ancient India. Having drunk deep at the fountain of Indian Culture and having meditated profoundly on the ancient lore, Indian wisdom had become a part and parcel of his life to such an extent that even in his ordinary conversation, his words and expressions were

pleasantly flavoured with sayings from the highest philosophical literature, such as Upaniṣads, Bhagavad Gītā, the Gauḍapāda Kārikā, Śhrimad Bhāgavata Purāṇa and so on, though he never attempted to quote them.

In the present booklet we find the fruits of our author's meditations on three fundamental concepts of Indian Philosophy, the Sat (Existence), the Chit (Consciousness) and the Ānanda (Bliss or Joy), written in a style remarkably resembling that of the Upaniṣads, which is very rarely seen in the post Upaniṣadic literature. As these are the outcome of our author's personal meditations (Chintana), they are given the title Anu-Chintana (after-thoughts). To him Anuchintana is a sacred activity and in recording them in writing, he shows the same sincerity and piousness which the writers of the Upaniṣads did. The author's concept of the three factors (Sat, Chit and Ānanda) hardly differs from that found in the Upaniṣads, etc. but the definitions, explanations and illustrations adduced to expound them are in many cases original and often more convincing to the modern reader. The author tosses his ideas in order to examine them from various angles of vision, and after explaining them comes to conclusions which though not fundamentally different from those found in the ancient texts, are richer, clearer and more acceptable to us.

Thus about Sat he says that it is all-pervading and everlasting. Time cannot destroy it. It depends upon itself and upon nothing else for its existence. It has never been produced but it is the cause of everything including all substances, qualities, actions, parts, etc. That

we cannot see it ordinarily due to our defective instruments (Vyañjakas) such as the senses, the mind, etc. is not the proof of its non-existence. For, says he, the existence of a thing is entirely independent of its informative factors. It can be described as 'Asti' "Is", but never as 'Bhavati' 'becomes,' because the latter presupposes a beginning (which Sat never had) and an end (which Sat will never have). It is the material cause of everything except itself, without undergoing any change itself whatsoever. The things created from it have no real existence (Sattā) of their own, because there is only one existence in the world and that belongs to Sat. All other things borrow their existence (Sattā) from Sat. The existence experienced by us in other objects and products, is illusory and transitory. It is therefore false. The transitory can never be everlasting, and the everlasting Sat can never become transitory. All products are potentially existing in this Sat; and hence it is the substratum (Adhikaraṇa) of the whole universe. Thus a sure foundation of Sat-Kāryavāda is laid in these sections of Sat. We are used to call this phenomenal world as Sat, and in a way it is true, because although it does not possess Sattā of its own in reality, still it has a kind of (say second rate) Sattā derived from the ultimate Sat over which it is superimposed. Apart from this ultimate Sat, it is Asat (non-existent independently) (6). It is in this sense that the Jagat is called Mithyā (unreal) and not in the sense that it never exists or never existed.

Everything that appears, the whole vyavahāra (worldly existence), is produced from this ultimate Sat. As A-sat

cannot be a substratum for any appearance, every appearance is a pointer and should be assiduously traced to the ultimate, underlying Sat through its Prakṛti or the material cause. Just as the Sat cannot be manufactured or destroyed, in the same way it never plays a subservient role to any activity. Hence it is free from the clutches of Time and Place. The various forms which appear to be destroyed are merely the manifestations (Āvirbhāva) and disappearance (Tirobhāva) of forms.

This Sat can be viewed as the Dravya (substance) in which Guṇas (qualities) and Karmans (activities) are produced and destroyed by the process af Āvirbhāva (manifestation) and Tirobhāva (disappearance). The Guṇas and Karmans alone are capable of being cognised by our senses. The senses never cognise Dravya. Here the various illustrations commonly found in the Vedānta literature are given to clarify these ideas. They come under the following maxims such as the process of the waves and the water, the process of the ornaments and gold and the process of the pot and the clay, etc... (8). In the next section the author clarifies the idea that an Adhiṣṭhāna (a substratum) is nothing but Upādāna Kāraṇa (the material cause) of all Ābhāsas (appearances). The Adhiṣṭhāna and Upādāna are Sat, but the Ābhāsas are Asat. The fact that a thing serves our practical purpose in the world (Vyavahāra) is no proof of its ultimate reality (Sattā). Just as the Dravya is the Adhikaraṇa of the Guṇas and the Kriyās, in the same way Sat is the Adhikaraṇa of the Dravya. This Sat is subtle and is neither seeable (Dṛśya) nor the seer (Draṣṭā). Here the author stresses the impossibility of the mutual

convertibility of the Dṛśya and the Draṣṭā, and establishes that Sat is beyond both, which means that Sat is Brahman (12). Here ends the treatment of Sat.

The author's treatment of Cit (Consciousness) is graded. He first takes the ordinary mind and its activities and calls them Cit. Then he says that just as the ultimate Sat is the Adhiṣṭhāna (the Substratum) of all appearances of Sat (Sadābhāsas), in the same way real Cit is the substratum of all the appearances of Cit, such as the Ego (Ahaṃkāra), the mind (Antaḥkaraṇa), the sense-knowledge (Vṛtti), the soul (Jīva), etc. Without the ultimate Cit the Cidābhāsas mentioned above cannot exist in the same way as without the real Sat, the appearances of Sat cannot exist. Thus the Ahaṃkāra (Ego), Citta (retentive mind), Dhāraṇā (Contemplation), Dhyāna (meditation), Pratykṣa (the sense knowledge), Anumāna (the inference), Smṛti (memory), Saṃśaya (doubt) etc., are the various Cidābhāsas brought about by the ultimate Cit and owe their existence to it. As this Cit is also without a beginning and an end, and as it undergoes no change, it is neither the seer nor the object of experience, but is pure conciousness independent of both. It is precisely for this reason that it is identical with Sat. Because we cannot cognise Sat without Cit and because Cit must have an existence it must be Sat, in order to be Cit. The conclusion is that Sat is Cit and Cit is Sat.

Ānanda: This is defined as Sva-prakāśānubhavaḥ (the experience of one's own consciousness). Thus the definition Ānanda is identical with Sat and Cit; and as the last two are Nitya (everlasting), Ānanda is also ever-

lasting. This experience of Sat, Cit and Ānanda is direct (Aparokṣa) and not through the intermediacy of the senses, mind, etc... It is therefore pure consciousness uncontaminated with the traits imparted to it by the instruments such as senses and mind. This consciousness may therefore be called Nirvikalpa (void of traits) and is identical with Brahman.

In this way after proving that Brahman is the ultimate Sat, Cit and Ananda rolled in one the author pays his respects and salutations to it, and while doing so he salutes the other worldly objects also as they too have the backing and support of Brahman without which they cannot exist. Thus he considers the whole world and all animals and objects into it as sacred, as it serves as a pointer to the ultimate Brahman.

From this high philosophic ideal the author draws some fundamental conclusions about psychology, ethics, religion, etc., which though couched in a few sentences have profound bearing on our worldly life. This part is our author's original contribution. The Kāma (desire) and the Artha (the object of desire) which are the motive forces of the worldly activities have their source in this principle of Brahman which is both the ultimate, highest Kāma and the Paramārtha, the greatest object to be achieved. When Brahman has been realised the knower becomes Pūrṇakāma (one who has fulfilled all his desires) and ceases to exert for any selfish object as no real Artha (desired object) has remained for him in the world. Similarly, the knower of Brahman loses all fear, for fear is the product of duality and duality is lost to him who has

realised Brahman. As all his desires are fulfilled, nothing in the world is left for him to desire; he therefore experiences Santoṣa (contentment). When Kāmas are desrtoyed no activity is required for acquiring anything, the knower of Brahman attains natural Naiṣkarmya (State of inactivity). Such a realisation is called Darśana by our author. Until that has been achieved, activity and employment of means for attaining it are necessary. Thus the activity leading to the attainment of Brahman is the real Karman (action) a veritable necessity for realising Brahman. Again what we call Pratyakṣa (direct) knowledge is really speaking Parokṣa (indirect) knowledge, as it is obtained through the agency of our distinct and distorted senses and mind through which it comes to us. It is, therefore Parokṣa (indirect). Brahma-jñāna alone is Pratyakśa or direct as it is obtained directly without the interference of any instrument. So long as this knowledge has not been achieved, the duties proper to one's station in life (Vraṇāśrama) and to one's capacity (Adhikāra) must be performed, assiduously. Any procrastination in this is slothfulness which leads to degradation in our spiritual journey. The aggregate activity which helps the realisation of Brahman is called Dharma. This Dharma is always for the benefit, good and welfare of the world and the people. All activities by which we can realise our good intentions (Śivasaṅkalpa) is conducive to Dharma, and must be performed, never abandoned.

Finally the author stresses the fact that such a realisation of Brahman is possible for rare persons and the real Naiṣkarmya (non-activity) is meant for them. For

the large mass of people who are still at the various stages on the road of realisation, the Karma-tyāga (abandonment of activity) is unjustified and injurious. One should have no fascination or attachment for Naiṣkarmya. The real Naiṣkarmya comes without trying or even wishing for it. In the final stage, the realisation of Brahman comes through Śabda-jñāna or the words of the scriptures and those of the Guru. This Śabda-jñāna be followed by hard thinking on them (Manana) and later by Nididhyāsana or contemplation and meditation on it. This leads to the direct experience of Brahman which is Sat, Cit and Ānanda.

Such is the content of this little book. It is true that many of the ideas found in it are not quite new, but the enchanting thing about these is their surprising freshness and sincerity, as they are reborn from our author's pen after constant meditation and concentration. Besides being useful in a general way to all who are interested in Ancient Indian Culture, it can serve as an authentic introductory primer to the Vedānta Philosophy to those who wish to know the fundamental conceptions regarding Brahman explained shortly in simple non-technical terminology.

Dwārkā T. N. Dave
Dt. 9-1-66

श्रीकानजीसुतविजयशङ्करशर्मणा विरचितम्

अनुचिन्तनम् ।

वचांस्यन्यप्रणीतानि श्रुतानि च स्मृतानि च ।
आविर्भवन्तु मे तानि स्वत एवानुचिन्तने ।।

श्रुतं किञ्चित्स्मृतं किञ्चिदधीतं चापि किञ्चन ।
यन्न मे मनसि स्पष्टं न किञ्चित्तदिहोच्यते ।।

वयमिह पदमर्थं तर्कमान्वीक्षिकं वा
यदि पथि विपथे वा वर्तयामः स पन्था ।
उदयति दिशि यस्यां भानुमान्सैव पूर्वा
नहि तरणिरुदीते दिक्पराधीनवृत्तिः ।।

—विजयशङ्करः

ॐ

अथानुचिन्तनम्

ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि ।
धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

ॐ ज्योतिषां ज्योतिरेकं तन्मे मनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥

ॐ अग्ने नय सुपथा ॥

ॐ तमसो मा ज्योतिर्गमय । ॐ असतो मा सद् गमय ।

ॐ मृत्योर्माऽमृतं गमय ॥

ॐ हिरण्मयेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुखम् ।
तत्त्वं पूषन्नपावृणु सत्यधर्माय दृष्टये ॥

ॐ सत्यं वदिष्यामि । ऋतं वदिष्यामि ॥ तन्मामवतु । अवतु माम् । अवतु वक्तारम् । अवतु माम् वक्तारम् । अवतु तमसः । अवत्वसतः । अवतु प्रमादात् । अवतु स्खलनात् । अवत्वसद्व्यवहारात् । अवतु सर्वतः ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

(२)

ॐ सत्यं परं धीमहि ॥

ॐ तत्सत् । इदं सत् । सर्वं सत् । यदस्ति तत्सत् । अस्तीति सत् । सदेवास्ति । सदेवासीत् । सदेव सदैव भविष्यति । स्थास्यति ॥ अक्षरमनाद्यनन्तं सत् ॥

नाभावः सतः कदाचन । नासतः सत्प्रादुर्भावः । नासति सतो वा लयः ॥ नाभावात् सद्भावोत्पत्तिः । न वा सद्भावस्याभावेऽवसानम् । न सत् शून्यतां व्रजति ॥

सन्नासत् । असन्न सत् । न क्वापि । न कदापि ॥

सत् सदेव । असदसदेव । सर्वत्र । सदा ॥

नासतो विद्यते भावो । नाभावो विद्यते सतः ॥

तत्सद् यत्सनातनम् । सदेवाग्रे । सदद्य । सत्सर्वदा ॥ निरपेक्षं रूपस्याकृतेराभासस्य वा सत् । सदस्ति न भवति ॥ न क्रियाधीनं सत् । न कर्मफलम् । न कर्मशेषम् । स्वतः सिद्धं सत् । नित्यैकस्वभावं सत् ॥ तत्सत् । तत्सत् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ तत्सत् ॥

निरपेक्षं सद् रूपाकृत्याभासानाम् ॥

न हि सूत्रस्य सूत्रत्वं पटघटनाधीनम् ।

न वा रक्तपीतादिरूपाधीनम् ॥

न तूलस्य वा तूलत्वं सूत्रत्वाधीनम् ॥

तूलं तूलमेव । सूत्रत्वेपि । असूत्रत्वेपि । पटत्वेपि । अपटत्वेपि वा । रञ्जितत्वेपि । अरञ्जितत्वेपि वा ॥

न सुवर्णस्य सुवर्णत्वं कङ्कणाद्याकृत्यधीनम् ॥

अक्षाभावे वा प्रकाशाभावे वा कथमप्युपस्थितेऽक्षविषय-संस्पर्शाभावे वाऽक्षान्तःकरणसंस्पर्शाभावे वाऽनवभा-समानमप्रतीयमानमपि वस्तु नाविद्यमानम् । नावस्तु ॥

[आकृतिमतां दृश्यानामुपादानं सत् । गुणानामधिकरणं सत् । गुणानां क्रियाणाञ्चाधिकरणं सत् । आकृतीनामु-पादानं सत् । अवयवानामधिष्ठानं सत् ॥]

आकाशगो वायुः सर्वत्रगो महान् । अदृश्यो निश्चलः स स्पर्शज्ञानविषयोऽपि सन्नव्यक्तस्पर्शगुणोऽप्यप्रतीय-मानो नावायुः । अगोचरत्वेपि नावास्तवत्वम् ॥

सम्यगावृतोऽपि निगूढप्रकाशोऽप्यतश्चादृष्टोऽपि दीपो नादीपो नाविद्यमानो नासत् ॥ अदृष्टमगोचरमप्रतीयमान-मनवभासमानमिति नासत् । नावस्तु ॥

न वस्तुनो वस्तुत्वमवभासमानत्वाधीनम्॥

अतिरूपं रूपातीतं सर्वरूपेषु वस्तुतत्त्वमरूपं सत् ॥

अत्याकृतिकमाकृत्यतीतं सर्वास्वाकृतिषु वस्तुतत्त्वमनाकृति सत् ॥

अत्यवभासमवभासातीतं सर्वेष्वप्यवभासेषु वस्तुतत्वमनवभासं सत् ॥ ॐ तत्सत् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ तत्सत् । सदस्ति । न भवति ॥

अस्ति च भवति चेत्येते पदे न मिथः समानार्थे।

अस्तीति सत्तामात्रावबोधकं विद्यमानत्वमात्रावबोधकम्।

न तत्र विद्यमानत्वस्य कालपरिच्छेदनिर्देशः ॥

भवतीति क्रियापदं क्रियाजनितोत्पत्त्यवबोधकम्।

यद् भवति तद् भूत्वा पश्चाद् वर्तते ।

तथा च वर्तमानं तत्कालविशेषेऽस्तीति भाति ।

अतश्चास्तीति व्यवह्रियते ।

एतादृशः क्रियाधीनः कालविशेषे प्रतीयमानो भूतानां भावः । न नित्यः ॥

एतादृशी तेषां सत्ताप्रतीतिः तात्कालिकी । न नित्या । तत्कालसत्ताभासमात्ररूपा ॥ सा सत्ता न वास्तवी । सा भौतिकी । सा साद्या सान्ता च। वास्तवी सत्ता त्वनाद्यनन्ता ॥

यदस्ति तत्स्वतः । यद् भवति तत्क्रियाजं संयोगजम् । संयोगाश्च विप्रयोगान्ताः । अतो नश्वराः । न ते नित्याः । न नित्यसद्रूपाः । यद्भूतं तन्नश्वरम्। यद् वास्तवं सत् तदनश्वरम् । तत्सत्। ॐ तत्सत् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

(५)

ॐ तत्सत्। ॐ भावः सद्भावो भावाभासश्च ॥

भाव इति नित्या सत्ता तात्कालिकं वर्तमानत्वेन प्रतीयमानत्वं वा॥ तत्र नित्यो भाव इति नित्यं सत्। अनित्यो भाव इति तत्कालमात्रप्रतीयमानसत्तावभासरूपः। न वास्तवो भावः। न वास्तवसद्रूपः। नास्य वास्तवी सत्ता। वस्तुतः सत्वसन्नेव। अवास्तवी सत्ताप्रतीतिरपि तथैवासती। नित्यं वास्तवं सत्। सदस्ति। न भवति। न सद् भूतम्। न भूत्वा वर्तते। सत् पूर्वमपि नित्यमासीदेव। न क्रियाधीनं सत्। न कर्मफलम्। न कर्मशेषम्। स्वतःसिद्धं सत्। नित्यैकस्वभावं सत्॥

न नासीत् सत् कदाप्यग्रे नान्ते सन्नभविष्यति।
आदौ मध्ये तथा चान्ते यदस्त्येव तदेव सत्॥

अनुद्भूतेषु भूतेषु भूत्वा नष्टेषु वस्तुषु।
अनश्वरमनुस्यूतं वस्तु तत्सत् तदेव सत्॥

अनुद्भूतेषु भूतेषु पूर्वं यद् वस्तु विद्यते।
अनुद्भूतं स्वयं सिद्धमुपादानं तदेव सत्॥

समुद्भूतानि भूतानि यन्मयान्येव केवलम्।
भूतेषु वास्तवं तत्त्वं तत्सत् तत्सत् तदेव सत्॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

(६)

ॐ तत्सत् । इदं सत् । सर्वमपि दृश्यजातं सत् ॥

दृश्या हि भौतिका भावाः दृश्याश्च दर्शनक्रियाः ।
द्रष्टृभावास्तथा दृश्या दृश्या वै चित्तवृत्तयः ॥

वैयक्तिकोऽप्यहंभावो दृश्यो गूढोऽपि चेतसि ।
जडाभासाश्चिदाभासा दृश्याः सर्वाः प्रतीतयः ॥

यद् दृश्यं यद् दर्शनं यो वा द्रष्टृभावस्तत्सर्वं खल्विदं सत् ॥

सदित्यत्र न वास्तवं सत् । न यथावभासमानं यथा-दृष्टं तथैव सत् ।

सदित्यत्र सन्मूलं सदाश्रयं सदपेक्षं सदधीनं सतः सत्तया प्रतीयमानं सदधिष्ठानं सदध्यक्षं सत्तत्त्वम् । सर्वेषां तत्त्वं सत् ॥

सर्वेषु दृश्येषु सर्वासु प्रतीतिषु सर्वेष्वप्यवभासेषु यदनश्वरं नित्यं शाश्वतमव्ययमविकार्यं तत्त्वं तत्सत् । तत्सत् । तत्सत् । तदेव सत् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ तत्सत्। सतः सत्ता। सतश्च सत्तावभासः। सतो ज्ञानम्। सत आभासाः प्रतीतयः ॥

न केवलाभावे कोऽपि भावाभासः। न शून्ये प्रतीतिरपि। यद् भाति तत्सतः सत्तातः ॥

यद् भाति तन्मूलगतं वस्तु सत्। तद्वास्तवं सत्। यथा भाति तथास्तु वा न वा। भासस्य यथार्थतायां शङ्का। न सतो भावे। न भासोपादानभूतस्य वस्तुनोऽस्तित्वे ॥

जलं जलं व्यवहारे। मृगजलं न जलं तथा। जलाभासेऽपि न तत्र जलम्। तथापि न किञ्चिदपि तत्रोपादानभूतं वस्त्वित्यपि न। न शून्ये जलाभासः। नात्र जलम्। न वात्र शून्यम्। जलाभासोऽत्र प्रकाशसत्तातः। तदाभासो न यथार्थः। अर्थस्तत्रोपादानभूतः प्रकाशः। मरीचिसत्ताप्रभावादजलं जलमिव भाति। नास्ति तत्र जलम्। तथाप्यस्ति तत्र प्रकाशो व्यवहारे। स प्रकाशोऽत्रार्थः। न परमार्थः ॥ जले यथा जलं मृगजले तथा प्रकाशः। जले यथा जलमर्थो व्यावहारिको मृगजले तथा प्रकाशो व्यावहारिकोऽर्थः ॥ आभासानां या यथार्थता। प्रतीतीनां यद्वस्तु। द्रव्याणां यदादिद्रव्यम्। य आदि द्रवः। या आद्या आपः। य आद्य आकाशः। याद्या चाव्याकृता प्रकृतिः। भूतानां मूलभूतम्।

अभूतं स्वतो विद्यमानम्। अधिकरणानामधिकरणम्। उपादानानामुपादानम्। अधिष्ठानानामधिष्ठानम्। तत्त्वानां यत्तत्त्वम्। परमं तत्त्वम्। तत्सत्। तत्सत्। तदेव सत्॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

(८)

ॐ तत्सत्। स्वतोऽस्तीति सत्। भवतीति क्रियापरिणामः। स आकृतीनां रूपाणाम्। न सतः॥ आकृतिरिति क्रियाकृतिः। न सत् क्रियाकृतम् ॥ अकृतं न कृतिरूपं स्वतो विद्यमानमकारणमनादि सत्॥ न सत् क्रिया-फलम्। न कर्मशेषम्। नोत्पाद्यम्॥

न सद्भूत्वा भवति। अस्त्येव॥ न सद्भूतम्। सत् केवलं सदेव। सदैवास्त्येव॥ भवतीति भवनाभासः। न यथार्थः॥ भवतीति न भवति। नोद्भवति। न किमप्यभूतपूर्वम-सद्भावाद् भावतामाप्नोति॥

भवतीत्यव्यक्तं व्यक्तं भवति। अदृश्यं दृश्यं भवति। अगोचरं गोचरं भवति। अदृश्यरूपश्चादृष्टपूर्वश्च कश्चिद्भावो रूपान्तरं प्राप्य दृश्यरूपो भूतो दृष्टिगत उद्भूत इव भाति। तत्तु रूपपरिवर्तनम्। न भवनम्। स आविर्भावः। अनाविर्भूतस्य भावस्याविर्भावः। तिरोभूतस्य भावस्य पुनराविर्भावो वा। नाभावस्य भावत्वाप्तिः॥ आविष्कृतिर्न कृतिः॥ आकृतिपरिवर्तनम्। न भवनम्॥ क्रिया तु परिवर्तिका। नोत्पादनक्षमा॥

दृष्ट्यपेक्षायां भवन्ति क्रियाः क्रियापरिणामाश्च॥ वस्तु न भवति। स्वतोऽस्ति॥ संयोगाश्च विप्रयोगाश्च क्रियापरिणामाः॥ आकृतयः संघाताश्च तथा। न ते

वस्तु समुद्भवसूचकाः ॥ जनि प्रादुर्भावे । नाभावात् भावत्वाप्तौ । यज्जायते तदाविर्भवति । नाभावाद् भावतामाप्नोति ॥

नाश अदर्शने । नाभावाप्तौ । यन्नश्यति तददृष्टं भवति । तिरो भवति । नाभावत्वं व्रजति । न शून्ये विलीयते ॥ प्रादुर्भावतिरोभावे दर्शनादर्शने दृश्यानां भासानां न वस्तुनः । दृश्यन्ते भान्ति च गुणाः क्रियाः क्रियापरिणामाः आकृतया विकृतयश्च । न वस्तु । न द्रव्यमपि ॥

द्रव्यं वस्तु च न प्रत्यक्षं नाक्षविषयम् । अक्षास्तु गुणानेव जानन्ति शब्दस्पर्शरूपरसगन्धादीन् । न किञ्चिदन्यत् । द्रव्यं दृश्यमिति तु कल्पनैव । न प्रत्यक्षदर्शनम् ॥

जानाति यदि जानाति स्वोचितं करणं गुणम् ।
जानीयात्तत्कथं द्रव्यं गुणादन्यद्गुणान्वितम् ॥

द्रव्यं तु गुणक्रियाणामधिकरणरूपेणाकृतीनामुपादानरूपेण वस्तु चाभासानामधिष्ठानरूपेण वा कल्पितं मनसा ॥

तच्छून्यं वाक्षान्तःकरणाविषयं वेति द्विविधात्र कल्पना ॥

न शून्ये प्रतीतिसम्भवः ॥ तस्मादक्षान्तःकरणाविषयमतीन्द्रियमधिकरणं यद्वस्तु तदेव सत् ॥ ॐ तत्सत् । तत्सत् । तदेव सत् ॥

अक्रियाधीनं सत्। अनुत्पाद्यमविनाशमविकार्यं सत्। भवनं भवनाभासः। भवने न समुद्भवः। परिवर्तनमेव। विवर्तो वा॥ अव्यक्तमदृश्यमपि सन्नासत्। अव्यक्तादृश्यरूपस्य व्यक्तदृश्यरूपावाप्तिर्नोद्भवः। रूपान्तरमेव। आकृतिर्हि परिणमति रूपान्तरं भजते। न सत्। आकृतीनां विकृतयः। न सतः॥ न क्रियातः सति विक्रिया। अविकार्यं नित्यैकस्वभावं सत्॥

संस्पर्शाहते सञ्चलिते जले यस्तरङ्गः स क्रियापरिणामः। क्रियात उद्भवस्तरङ्गाकृतेः। न जलस्य। न जलस्य वाऽतो विकृतिः। तत्त्वाकृतिनिरपेक्षं पूर्ववदेव जलत्वेनावतिष्ठते। जलमपि जलतां जहाति चेदजलतामाप्नोति चेत् तन्न सत्। न नित्यं सत्। न वास्तवं सत्। न परमं सत्। परमार्थतस्तदसदेव॥ एवं सर्वासु व्यवहारसिद्धासु सद्वद् भासमानासु प्रतीतिषु। सर्वेष्वर्थेषु व्यावहारिकेषु यदनाद्यविकार्यमनन्तं तत्सत्। तदेव परमार्थः। शेषस्त्वर्थाभासो न सत्। तरङ्गे जलं सत् तरङ्गापेक्षया। एवं सर्वेष्वपि जलविवर्तेषु॥ कङ्कणे सुवर्णं सत् कङ्कणापेक्षया। एवं सर्वासु सुवर्णमयीष्वाकृतिषु। घटे मृत् सत् घटापेक्षया। एवं सर्वेषु मृदाकृतिविशेषेषु। एवं व्यवहारे। एवञ्च पर-

मेऽर्थे परे तत्त्वे सति । यन्नश्वरं तन्न सत् । यद्वा विकार्यं तन्न सत् । यश्च क्रियापरिणामरूपमतश्च सादिसान्तं तन्न सत् । यन्नित्यमनाद्यविकार्यमव्ययमनन्तं सदैकस्वभावं तदेव सत् । ॐ तदेव सत् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

(९)

ॐ तत्सत्। उपादानं सत्। अधिष्ठानं सत्। कङ्कणाकृतौ कङ्कणत्वमाकृतिविशेषात्। तदाकृतिविशेषवत्त्वाच्च करालङ्करणेऽस्योपकारकत्वं व्यावहारिकम्। सत्यप्येवं व्यावहारिकोपकारकत्वे नाकृतिर्वस्तु। कङ्कणाकृतिमत्त्वं न वस्त्ववबोधकम्। असौवर्णमपि कङ्कणाकृति करालङ्करणं कङ्कणमेव। तत्र सौवर्णे कङ्कणे सुवर्णं वस्तु। न कङ्कणाकृतिः। कङ्कणस्य प्रागभावेऽनुत्पन्ने कङ्कणे कङ्कणस्यानागतावस्थायां वास्तवं सुवर्णमेव। उत्पन्ने च विद्यमाने दृश्येऽपि कङ्कणे सुवर्णमेवास्ति वस्तु। विनष्टे च कङ्कणे कङ्कणस्य प्रध्वंसाभावेऽतीतावस्थां प्राप्ते पुनः कङ्कणे सुवर्णमेवावशिष्यते। अस्ति सुवर्णं सर्वास्वप्यवस्थासु। सर्वास्ववस्थास्वेवमनुस्यूतं तत्सुवर्णं सत्। तदुपादानं सत्। तदेव त्रिकालाबाधितं नित्यं वास्तवं सद् व्यवहारेऽपि। नाकृतिः॥ एवं मृद् घटे॥ एवं जलतरङ्गे॥ उपादानं वास्तवं सत्॥ एवञ्च मृगजले। जलाभासे। नात्र जलम्। नात्र जलमुपादानम्। नात्र जलं सत्। यस्मिन् जलत्वारोपः स तज्जलाभासाधिष्ठानभूतः प्रकाशःसद् वास्तवं व्यवहारेऽपि। एवं व्यवहारे। एवञ्च परमार्थे॥ उपादानं सत्। अधिष्ठानं सत्। अधिष्ठानमेवाभासानामारोपितानामध्यासानामुपादानम्। तत्सत्। परमोपादानं सत्। परमाधिष्ठानं सत्। परमं सत्। तदेव सत्। तदेव सत्॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

(१०)

ॐ तत्सत्।

ॐ आभासानां प्रतीतीनां दृश्यानां या तु वस्तुता।
योऽर्थः परश्च परमस्तत्सत् तत्समुपास्महे॥

द्रव्यं गुणक्रियाणाञ्च परमाधिकरणं स्मृतम्।
द्रव्याणां यदुपादानमधिष्ठानं यदन्तिमम्।
तत्सत् तत्समुपास्महे॥

यदव्यक्तं यददृश्यं प्राप्ताक्षापेक्षया क्वचित्।
तद्दृष्टेर्दृश्यतां प्राप्तं भूतमित्यवभासते॥

दृष्ट्यपेक्षानुरूपं तत् भूतमाभाति दृष्टये।
अतश्च व्यवहारेऽस्मिन् भूतमित्यभिधीयते॥

दृष्टिसापेक्षतातीतं निरपेक्षं सनातनम्।
भूतानां भावतत्त्वं यत् तत्सत् तत्समुपास्महे॥

यस्मिन्निदं यतश्चेदं येनेदं य इदं स्वयम्।
योऽस्मात्परस्माच्च परस्तत्सत् तत्समुपास्महे॥

व्यक्तं सत्। अव्यक्तं सत्। तत्त्वं सत्। तत्सत्। इदं सत्।
परं सत्। सर्वं सत्। सत्सदेव। सदेव सत्। सदेव सत्॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

(११)

ॐ तत्सत् ॥ ॐ नाम्ने नमः। रूपाय नमः। अरूपाय नमः। आकृतये नमः। अनाकृतये नमः। द्रव्येभ्यो नमः। द्रव्याय नमः। आदिद्रव्याय नमः। भूतेभ्यो नमः। आदिभूताय नमः। अभूताय नमः। स्वयंभुवे नमः। पदार्थेभ्यो नमः। क्रियायै नमः। कर्मणे नमः। गुणेभ्यो नमः। प्रकृतये नमः। व्यक्ताय नमः। अव्यक्ताय नमः। व्याकृताय नमः। अव्याकृताय नमः। व्यष्टिभ्यो नमः। समष्टये नमः। विश्वाय नमः। ब्रह्मणे नमः। अनाद्यनन्ताय नमः। नित्याय नमः। अक्षराय नमः। अव्ययाय नमः। सते नमः। सते नमः। ॐ तत्सत् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

(१२)

ॐ चित् ॥

ज्योतिषां ज्योतिरेकं तन्मनः चित्। यदपूर्वं यक्षमन्तः प्रजानां तन्मनः चित्। येनेदं भूतं भुवनं भविष्यत्परिगृहीतममृतेन सर्वं तच्चित्। यस्मिन्नृचः साम यजूंषि यस्मिन्प्रतिष्ठितारथनाभाविवाराः तत्सर्वंज्ञानमूलं तच्चित्। यस्मिन् चित्तं सर्वमोतं प्रजानां तच्चित्। सुषारथिरश्वानिव यन्मनुष्यान्नेनीयतेऽभीशुभिर्वाजिन इव तच्चित्। हृत्प्रतिष्ठं यदजिरं जविष्ठं तच्चित्। अभिन्नं चित्। स्वराड् चित्। तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुह्यन्ति यत्सूरयः तच्चित्। धाम्ना स्वेन सदा निरस्तकुहकं तच्चित्॥ तच्चित्॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

(१३)

ॐ तत्सत् ॥ ॐ सच्चित् ॥ ॐ सत्सनातनम्। चित्सत्। चिदाभासे यदधिष्ठानं यत्तत्त्वं तच्चित्। तत्सत् ॥ अन्तःकरणे ज्ञानेऽहंभावे चिदाभासः। दर्शने चिदाभासः। अनुभवे चिदाभासः। सुखदुःखरागद्वेषानुकूलप्रतिकूलवेदने चिदाभासः। स मयि ॥

मत्तत्त्वं मत्स्वभावश्चित्। तत्सत्। तन्नित्यम्। सर्वेषु प्रत्ययेष्वनुस्यूतं सर्वप्रत्ययहेतु प्रत्ययानां नित्यं तत्त्वं चित्। तत्सत् ॥

तत्परोक्षापरोक्षानुभवतत्त्वम्। तत्सविकल्पनिर्विकल्पज्ञानतत्त्वम्। तन्मद्वैयक्तिकाहङ्कारभावानुभवस्य मूलं बीजमुपादानमधिष्ठानं वास्तवं नित्यं तत्त्वम् ॥

अचिति चिदभावे न चिदाभासो नाहङ्कारो न निवृत्तं वा प्रवृत्तं वा चित्तम्। न निरुद्धं वाप्यनिरुद्धं वैकाग्रमनेकाग्रं विक्षिप्तं व्यग्रं क्षिप्तं मूढं वा चित्तम्। न निर्बीजो वा सबीजो समाधिः। न तत्र पुरुषख्यातिरन्यापि काऽपि ख्यातिः। न ध्यानम्। न धारणा। न प्रत्याहारः। नान्तःकरणबाह्यकरणवृत्तिप्रवाहः। न प्रत्यक्षानुभवः। नानुमानम्। न शाब्दं ज्ञानम्। न श्रुतिः। न स्मृतिः। न श्रवणम्। न मननम्। न मनोमन्थनम्। न मन्तव्यम्। न मतम्। न विचारो न विवेकः। न सङ्कल्पविकल्पौ न संशयः। न विपर्ययः। न प्रमा न प्रमितिः। न निर्णयः। न निश्चयात्मिका बुद्धिः।

न जाग्रत्। न स्वप्नः। न निद्रा। न स्मृतिः। न कापि चित्तवृत्तिः क्लिष्टा वाप्यक्लिष्टा वा। चिदभावे त्वेतेषां सर्वेषामभावः। अभावः सर्वेषां प्रतीतीनां सर्वेषामाभासानाम्॥

सन्त्येतानि। सन्ति प्रतीतयः। सन्त्यवभासाः। अस्ति च चिदाभासः। तस्मादस्त्यपि चित्। मयि च स चिदाभासः। ततश्चास्ति मयि चित्। मच्चिदाभासतत्त्वं चित्। अस्मि तन्नित्यं तत्त्वं चित्। अस्मि तत्सत्। यदस्मि तदासं सच्चित्। तदेव सदैव भविष्यामि सच्चित्। चिद्भावः सद्भावः। अजः। अविकारी। अव्ययः। अमर्त्यः। अनन्तः। नित्यः। सनातनः। शाश्वतः स्वसत्तानुभवः स्वभावानुभवः। स्वभावः सत्। स न दृश्यं परिवर्तनशीलम्। न वा दर्शनम् क्रियात्मकम्॥ द्रष्टृत्वं दृश्यदर्शनापेक्षम्। सापेक्षमिति पराधीनम्। न स्वतःसिद्धम् न नित्यम्॥ कालविशेषे संयोगविशेष एव द्रष्टृत्वम्। दृश्याभावे तिरोहिते दृश्ये दर्शनक्रियाऽभावे वा न द्रष्टृत्वावकाशः। तथा लीने द्रष्टृत्वे यदवशिष्यते किमपि द्रष्टृत्वान्तःसत्त्वं नित्यं निरपेक्षं स्वाभाविकं तत्सत्। तच्चित्। द्रष्टृबीजं सत्। तच्चित्। क्रियातीतः क्रियानपेक्षः स्वभावः। अध्यक्षः। तटस्थः। निर्लेपः। साक्षिमात्रः। यतो वा दृष्टिदृश्यदर्शनद्रष्टृत्वाभासो भोग्य-

भुक्तिभोक्तृत्वाभासः साक्षित्वाभासोऽध्यक्षत्वाभासस्तद्भावः स्वभावः। स चिन्मयः। तच्चित्सत्। तत्सच्चिदात्मकम्। तच्चित्सत्। तच्चित्सत्। चित्सत्। चित्सत्। सदेव चित्। सदेव चित् सदेव॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

(१४)

ॐ सच्चित्। चित्सदेव। चिदेव च सन्निश्चितम्। सर्वेषां दर्शनानामाभासानां वा यन्नित्यं सर्वगं तत्त्वं तच्चित्। तन्निःशङ्कं सत्॥

न यस्याभावे कापि भावप्रतीतिः केप्याभासास्तत्सर्वानुभवानुगतं सर्वानुभवानुस्यूतं नित्यं सामान्यं तच्चित्। तच्चिन्निःशङ्कं सत्॥

शेषं दृश्यं न सर्वेष्वनुभवेषु तथा सदानुभूयमानम्। अनुभवविशेषे प्रतीयमानं दृश्यविशेषं त्वन्यस्मिन्ननुभवे न प्रतीयते। एवं चिदितराणां सर्वेषां भावानां भावाभासानां वा। न तेषां सत्ताप्रतीतिर्नित्या॥

अवस्थाविशेषेषु च वाह्यान्तःकरणविषयभूतस्य समग्रस्य दृश्यसमूहस्य न प्रतीतिः। यथा सुषुप्तौ। यथा मूर्च्छावस्थायाम्। यथा निरुद्धे चित्ते। यथा निर्विकल्पे ज्ञाने। यथा निर्बीजे समाधौ॥

अनित्या प्रतीतिश्चिदितरस्य। अतश्चेद्दशम् चिदितरं शेषं दृश्यं सद्वाप्यसद्वेति शङ्कास्पदम्। अनिर्वचनीयम्॥ मयि यश्चिद्भावः स नित्यं निश्चितं सत्। स चिद्भावो मत्स्वभावः। अस्मि तच्चिन्। अस्मि तत्सत्। अस्मि सच्चित्। ॐ अस्मि सच्चित्। ॐ अस्मि॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

(१५)

ॐ सच्चित्। ॐ आनन्दम्। न स्वभावाभावः सतः। निस्तरङ्गं वा जलं नासद्भवति। नाजलं भवति॥ सञ्चलनाभावे क्रियाऽभावे न स्वभावाभावः॥ संकल्पविकल्परहितं लीनसङ्कल्पं वा मनः स्वस्थं स्वरूपस्थितं नासद्। सदेव॥

लयं गते तरङ्गेऽपि न लयं याति तज्जलम्।
निरूर्मिकं निर्विकल्पं न चित्तं याति शून्यताम्॥

चले जले क्षिप्ततरङ्गदर्शनं
लीने तरङ्गे जलमेव निश्चलम्।

चित्ते चले वृत्तिविवर्तनर्तनं
शान्ते त्वकम्पश्चितिशक्तिदीपः॥

निःसङ्कारा स्वस्था निश्चला शान्ता वा बुद्धिः सा नासद् । सदेव सोम्य सदेव ॥ न किञ्चिदपि वृत्तिराहि-त्याद्गतिराहित्यात्स्वभावरहितं सद्भावरहितं सत्तारहितं वा भवति ॥ तरङ्गलयो वृत्तिलयो वा न विनाशः । तत्तु स्वास्थ्यं शान्तिः ॥ ज्ञानाकृतीनां लयादभावाद्वा न ज्ञान-मज्ञानं भवति । तत्तु निर्विकल्पत्वेन तिष्ठति ॥ न तत्र जाड्यम् । न तमः । नान्ध्यम् ॥ स्वप्रकाशः स्वतःसिद्धःस एव ज्ञानस्य स्वभावः । तदेव ज्ञानस्य नित्यं तत्त्वम् । तदवस्थमेव निश्चलं स्वस्थं ज्ञानम् ॥ ज्ञानतत्त्वं चित्प्रकाशः । चित्प्रकाश एव ज्ञानस्य नित्यः स्वस्थःस्वभावः । न वृत्तिः । वृत्तिस्तु जले तरङ्गवन्नैमित्तिकी । न नित्या । न स्वाभाविकी ॥ सा त्वागमापायिनी गमनागमनोद्भवलय-परिवर्तनपरंपराशीला । तथैवाहङ्कारोऽपि । सोऽप्यन्तः करणस्य वृत्तिरूपः । न तस्य लये निरहङ्कारमन्तःकरण-मसद्वा भवति । तत्तु स्वभावे मूलभूते तत्त्वे स्वोपादाने स्वाधिष्ठाने स्वसद्भावे निर्विकल्पं निरहङ्कारं स्वस्थं चिन्मय-मेव केवलं तिष्ठति ॥ पुनश्च । निर्विकल्पं ज्ञानं नाज्ञानम् । तत्तु स्वस्यात्मनः केवलायाः स्वतन्त्राया निर्मलाया प्रसन्न-गम्भीरशान्तायाः सत्ताया अखण्डैकरसापरोक्षानुभव-रूपम् । यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते तथा केवलं निर्वृतिम-च्चिन्मयमेवान्तःकरणं निष्कम्पाखण्डचित्प्रकाशं स्वस्थं शान्तं राजते ॥ राजते हि सदैकरूपं सदेकरूपं चिदेक-रूपं स्वज्ञानमयं स्वप्रकाशम् । गतासु वृत्तिषु यच्छेषं

मूलभूतं स्वभावज्ञानं स्वप्रकाशं निरपेक्षं तत्सत् । तच्चित् । तत्स्वराट् । स स्वप्रकाशभावानुभवरूपः ।। स्वभावानुभव आनन्दः । प्रकाशानुभव आनन्दः । स्वप्रकाशानुभवः परम आनन्दः । स आनन्दश्चित्स्वभावः । चित्स्वभाव आनन्दः । यच्चित् तत्सन्नित्यम् ।। यच्चित्स्वस्थं स्वप्रकाशं तदेवानन्दम् । चित्सत् । चिदानन्दम् । सतश्चितः प्रकाशानन्दयोश्चैकत्वमभेदः ।।

स्वभाव आनन्दः । स स्वापरोक्षानुभूतिगम्य एव । न तर्केण । न करणैः । न मनसा । न बुद्ध्या । नाहङ्कारेण । न वृत्तिरूपेण सविकल्पज्ञानेन । नान्तःकरणक्रिया–सञ्चलनेन । स्वत एव । स्वानुभवेनैव । अपरोक्षानुभवेनैव ।। अनुभूयताम् । अनुभूयताम् । स्वतोऽनुभूयताम् । अपरोक्ष-मनुभूयताम् । अनुभूयतां स्वतः । अनुभूयतां स्वस्मिन् । स्वात्मनि । आत्मन्यात्मा स्वस्मिन्स्वभावः स्वप्रकाशः स्वानन्दोऽनुभूयताम् ।।

अस्तु तन्मे । अस्तु तन्मे । अस्तु तन्नः । अस्तु तत्सर्वेषाम् । अस्तुतन्मयं सर्वमिदमखिलम् । तदेव सर्वम् । तदेव केवलम् । पूर्णम् । अस्तु । अस्तु । अस्तु तदेव । स आनन्दः । स प्रकाशः । तं निर्विकल्पं चिद्भावं स्वभावं प्राप्यानदात्मक आनन्दमय आनन्द एव भवति । स स्वभावः । स आत्मा । तद् ब्रह्म । तत्सत् । तच्चित् । तदानन्दम् । तदानन्दम् । तदानन्दम् ॐ आनन्दम् ।।

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ।।

(१६)

ॐ सते नमः। चिते नमः। आनन्दाय नमः। इदमनुचिंन्तनम्। सदनुचिन्तनम्। चिदनुचिन्तनम्। आनन्दानुचिन्तनम्। न मम। न मम। यत इदं नमस्तस्मै। यतः स्वसद्भावानुभवो नमस्तस्मै। नमः सते स्वभावाय। यतः सतः सदाभासो नमस्तस्मै सते। यतश्चिदश्चिदाभासो नमस्तस्मै चिते। यत आनन्दत आनन्दाभासो नमस्तस्मा आनन्दाय। नम आभासानां तत्त्वाय। नमो दृश्येभ्यः। नमः करणेभ्यः। नमोऽन्तःकरणाय। नमो जीवभावाय। नमो मह्यम्। नमोऽहङ्काराय। नमश्चिदाभासाय। नमो द्रष्ट्रे। नमः साक्षिणे। नमोऽध्यक्षाय। नमः प्रकाशाय। नमः प्रकाशानां प्रकाशाय। नमः आत्मने ज्ञानात्मने। नमश्चिते चिदात्मने चित्प्रकाशाय चिद्घनाय। नमः स्वभावाय। नमः स्वप्रकाशाय। नमः स्वानन्दाय। नमः सच्चिदानन्दाय। नमः सच्चिदानन्दाय। नम ॐ। नम ॐ। नम ॐ। ॐ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

(१७)

ॐ सच्चिदानन्दः । स्वप्रकाशः । स्वानन्दः । स वै कामस्य कामः । सर्वैः कामैर्यं कामयते कामी । सोऽन्तिमः कामः । परः कामः । परमः कामः । स वै कामः परात्परः । स कामोत्तमः ॥ यत्स्वादाद्विरसा भवन्ति सर्वेपीतरे रसा इतरे सर्वेपि कामाः । सोऽतिरसः । सोऽतिकामः ॥ तं कामतत्त्वं काममूलं परं काम्यं कान्ततमं प्राप्य विरमति सर्वेभ्यो विरसतां गतेभ्यः कामेभ्यः कामाभासेभ्यः । साऽप्तकामता पूर्णकामता । शान्तिः । तृप्तिः । कामलयः । अकामता ॥

सोऽर्थस्यार्थः । सर्वैरर्थैर्यमर्थयतेऽर्थी । सोऽन्तिमोऽर्थः । सोऽर्थोत्तमः । अपरेषां सर्वेषामप्यर्थानां स परोऽर्थः । परार्थः । परमार्थः । दृष्टे यदर्थसारे व्यर्थायन्तेऽनर्थायन्ते वा सर्वेऽपि त इतर अर्थाः । तमर्थतत्त्वमर्थमूलं सर्वार्थैनैर–र्थितमर्थिततमं प्रियतमं परमर्थं प्राप्य विरमति सर्वेभ्यो व्यर्थतां गतेभ्योऽर्थेभ्योऽर्थाभासेभ्योऽर्थनाभ्यः । स विरामः। ॐ विरामः। लयः। शान्तिः। आनन्दः। प्रकाशः ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

(१८)

ॐ कामः । कामः पुरुषार्थः ।

स्वानुकूलं कामयते कामी । स्वप्रतिकूलनिवारणं कामयते कामी । सर्वदुःखोपशमनं सर्वदुःखानामत्यन्तां निवृत्ति-मपुनरावृत्तिसम्भवां कामयते । कामयते चात्यन्तं नित्यं परमानन्दम् ॥

प्रतिकूलस्य कस्यापि पुनरुद्भवसम्भवे भयं तच्च स्वयं प्रतिकूलम् । सर्वप्रतिकूलस्य न तत्र पूर्णाऽत्यन्ता निवृत्तिः । स्थिते प्रतिकूलांशेऽपि न स्वानुकूलता पूर्णा । पूर्णा स्वानु-कूलावस्थात्वपेक्षते सर्वप्रतिकूलानामत्यन्तां निवृत्तिम् । प्राप्तायामेव तस्यां पूर्णस्वानुकूलावस्थाऽनुभवः । तत्रैव तोषः संतोषः । कामयते संतोषम् । न कामयते केवलं दुःखाभावं केवलां सर्वप्रतिकूलानामत्यन्तां निवृत्तिम् । न कामयते मृत्युम् । स्वसत्ताभावं ज्ञानाभावं सर्वानुभवाभावम् ॥ कामयते सत्यां स्वसत्तायां तोषं परितोषं संतोषम् । कामयत आनन्दम् । कामयतेऽत्यन्तं नित्यं परमानन्दं विमलं पूर्णम् । स कामः सर्व व्यक्ताव्यक्तकामविशे-षाणां मूलम् । तदवाप्तिरात्मकामता । अतदवाप्तौ तदवाप्त्यभिलाषः । स कामः परमकामः । स एव सर्वार्थविशेषाणां मूलभूतोऽर्थः परमार्थः ॥ तदवाप्ता-वाप्तार्थता । सैवाप्तकामता ॥

परमः कामः परमोऽर्थः । परमकामार्थी परमकाम-कामाः सर्वेऽपि कामविशेषाः । परमार्थकामाः परमा-

र्थोर्थाः सर्वेऽप्यर्थविशेषाः । स परः कामः स परोऽर्थः । तदवाप्तिराप्तकामता पूर्णकामता तृप्तिः कामलयोऽकामना-लयो निष्कामता निरीहता । स परः कामः । स परोऽर्थः । तस्मै कामना । तस्मा अर्थना । तस्मै प्रार्थना । तदवाप्ति-राप्तकामता पूर्णकामता कामलयो निष्कामता निरीहता तोषः परितोषः सन्तोषः विरामः शान्तिः ॥ तदवाप्तौ प्राप्तार्थता पूर्णार्थतार्थितालयो निरर्थिता निरीहता विराम उपशमः तोषः परितोषः संतोषः शान्तिः ॥

प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान् ।
आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञोऽत्र तिष्ठति ॥

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥

वीतरागो गतस्पृहः तुष्टः शान्तः स तिष्ठति ॥ नो स्वापेक्षा ॥ नानावाप्तमवाप्तव्यम् । नास्य कर्मफले स्पृहा । नास्य प्रयोजनं न प्रवृत्तिः । नायं प्रवर्तते । तन्नैष्कर्म्यम् । सा निष्कर्मता स्वाभाविकी स्वतः सिद्धा । सा तृप्तिः । सा तुष्टिः । सा शान्तिः । परमा शान्तिः ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

(१९)

ॐ अस्तु मे दर्शनम्। अपरोक्षं दर्शनम्। सद्-दर्शनम्। चिद्-दर्शनम्। प्रकाशानन्ददर्शनम्॥

अदर्शने चापरोक्षदर्शनपर्यन्तमस्तु मे तस्मै दर्शनाय प्रयत्नः। तदर्थं कर्म। तदर्थं कर्मणि प्रवृत्तिः॥

अदर्शने मास्तु मे दर्शनभ्रान्तिः। अन्धत्वे मास्तु मे प्रत्यक्षद्रष्टृत्वाभिमानः। प्रत्यक्षमित्यक्षजम्। अक्षाधीनम्। न द्रष्टृस्वतन्त्रम्। अक्षदूतमुखादवाप्तम्। न स्वतो द्रष्ट्रा स्वयं दृष्टं स्वयं ज्ञातम्। द्रष्टृदृश्ययोर्मध्येऽत्राक्षान्तरायः। न तावदेव। अक्षास्तु ज्ञापयन्त्यन्तःकरणम्। अन्तःकरणञ्च निवेदयति द्रष्ट्रे। इत्येवमपरोऽप्यत्रान्तरायः। अपरमधिकं व्यवधानम्॥

इत्येवमक्षजमिति प्रत्यक्षम्। नित्यमप्येवम्। प्रत्यक्षमिति नापरोक्षम्। प्रत्यक्षमिति परोक्षम्। अक्षपराधीनम्। अक्षानुरूपम्। अक्षमर्यादया मर्यादितम्। अक्षविशेषप्राकृतधर्मानुरूपम्। अक्षविकृत्या विकृतम्। प्रत्यक्षमिति परोक्षम्॥

एवमन्तःकरणजमपि ज्ञानं परोक्षमेव। नापरोक्षम्। अन्तःकरणमिति करणमेव। ज्ञानसाधनमेव। साधनतः साधनद्वाराप्राप्तं साधनाधीनं साधनप्रकृत्यनुरूपं साधनविकृत्यानुविकृतमित्येवंविधं ज्ञानं परोक्षमेव परोक्षत्वदोषैर्दूषितं न याथार्थ्ये पूर्णतया श्रद्धेयम्। तत्परोक्षमेव। नापरोक्षं नापरोक्षम्। एवंविधे प्रत्यक्षानुभवानुमानजे ज्ञाने

परोक्षे मा मेस्त्वपरोक्षत्वबुद्धिः । मा मेस्तु परोक्षेप्यपरोक्षत्वभ्रान्तिः । मा मेस्त्वात्मप्रतारणा ॥

सत्यपूर्णत्वे मास्तु मे पूर्णत्वावाप्तये प्रयत्नाभावः । मास्तु मे प्रयत्नशैथिल्यम् । प्रमादालस्यनिद्राभिर्निबध्नातु मा मां तमः । सति कार्ये शेषे मास्तु मे कर्मवैमुख्यम् । मा मेऽस्त्वधिकारातिक्रमः ॥ स्वाधिकारानुरूपं यत्स्वहितार्थं हितक्षमम् । तत्कार्यकरणे धर्मोऽभ्युदयाय शिवाय नः ॥ न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।

सत्कामस्य शिवकामस्य सदवाप्तये शिवावाप्तये सच्छिवावाप्तिसाधनक्षमः प्रयत्नो वृत्तिरूपः प्रवृत्तिरूपः क्रियारूपः विहितहितावहकर्मरूपः स धर्मः । स शिवाय मङ्गलाय । सोऽभ्युदयाय । स निःश्रेयसे ॥ प्रियाणां यत् प्रियतत्त्वं यो वै कामानां परमः कामो योवार्थानां परमोऽर्थः यं कामं सर्वेऽपि कामा कामयन्ते यदर्थमर्थान्नर्थयत्यर्थी स यः परमः कामः परमोऽर्थः परमोऽभिलाषः कान्ततमः प्रियतमः तस्य साधकः धर्मः । येन येन कर्मणा शिवसङ्कल्पानां सिद्धिस्तत्तत्कर्म धर्म्यं कार्यं कर्तव्यम् ॥ न त्याज्यं कार्यमेव तत् । ॐ न त्याज्यं कार्यमेव तत् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

(२०)

ॐ दर्शनम् । अपरोक्षानुभवारूढस्य स्वतः सिद्धमात्मदर्शनं सन्मयं चिन्मयानन्दमयम् । न तत्तथेतरस्य ॥

स्वतन्त्रस्वभावप्रकाशानन्देन परितुष्टस्यैव निरपेक्षता निष्कामता । अकामस्य निरपेक्षस्य न कर्मणि प्रयोजनम् । तस्यैव नैष्कर्म्यम् । नान्यस्य । नान्यथा ॥

यावद् देहो मनो यावद् यावत्संकल्पवृत्तयः ।
प्रकृतेर्दर्शनं यावत् तावत्कर्मान्न मुच्यते ॥

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च । आत्मन्येव च सन्तुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ नैव तस्य कृतेनार्थः । न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ अतः स निरपेक्षः स्वतन्त्रः ॥ अपेक्षाया अभावे वृत्त्यनुत्थानान्निरपेक्षस्य कर्माभावः । कर्मण्यप्रवृत्तिः । कर्मविस्मृतिः । प्रयोजनाभावे प्रवृत्यभावः । कर्मत्याग इत्यत्र न कापि सप्रयोजना त्यागक्रिया । त्याग इत्यत्र प्रयोजनाभावादनाश्रयः । नात्राकर्मणि कोऽपि हेतुविशेषः । नाकर्मणि सङ्गः । न च काप्यकर्मणि फलाभिसन्धिः । त्याग इत्यत्र न कापि सहेतुका क्रिया । त्यागः कार्यत्यागे वा स्वहितमिति नात्र कार्यबुद्धया धर्मबुद्धया वा स्वहितबुद्धया वा सुफलत्वबुद्धया वा किमपि त्यागाऽभिधं कर्म क्रियते । नात्र सहेतुना प्रयत्नेन त्यागः क्रियते । प्रयोजनाभावात् प्रवृत्तिप्रयत्नानुत्थानान्न किमपि क्रियत इत्येव । तन्नैष्कर्म्यम् । ॐ तन्नैष्कर्म्यम् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

(२१)

ॐ नार्थः शब्दे नवा वाक्ये न वाचि स तु वक्तरि ।
यदर्थं येन यत्प्रोक्तं तदुक्त्यर्थः स एव हि ॥
सत्येव सारवान्सोऽस्तु सोऽस्तु सर्वमुखोऽपि वा ।
असंदिग्धः स्वाविरोधी सोऽर्थस्तमनुचिन्तयेत् ॥

ॐ सत्यप्येवमेकः शब्दः सम्यग्ज्ञातः सम्यगवधीतः स्वर्गे लोके च कामधुग् भवति ॥ श्रवणमननान्तरं सम्यग्ज्ञाने सुष्ठ्ववधाने शब्दार्थज्ञानं निश्चयात्मकं स्पष्टं प्रकाशते सततं निश्चलायां बुद्धयाम् ॥ निदिध्यासादेकाग्रे ध्याने लयः। तत्र च स्वत एवाविर्भवत्यपरोक्षज्ञानप्रकाशोऽपरोक्षानुभूतिरूपः ॥ स सन्मयश्चिन्मय आनन्दमयः ॥ ॐ सच्चिदानन्दः । ॐ सच्चिदानन्दः। ॐ सच्चिदानन्दः ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥